

Szegedi Tudományegyetem
Mezőgazdasági Kar

FENNTARTHATÓ PRECÍZIÓS KERTÉSZETI SZAKMÉRNÖK
képzés

Dr. habil. Jakab Péter
egyetemi docens

Szerzőtárs: Nagy Piroska, okleveles agrármérnök

Az ökológiai termesztés elméleti alapjai kurzus

Az ökológiai gazdálkodás Alap-feltételrendszere I.

OLVASÓLECKE

 30 perc	 14 perc	Tanulási idő: 3 óra
--	--	------------------------

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

AZ ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÁS ALAP- FELTÉTELRENDSZERE I.

A jogszabályok előírásainak betartása kötelező mindazoknak, akik az Európai Közösségben forgalmazási szándékkal állítanak elő ökológiai termékeket. Az ide vonatkozó jogszabályok mindenki számára elérhetőek, de fontos, hogy azokat egyformán értelmezzék mind a termelésben, előállításban, mind az ellenőrzésben, tanúsításban részt vevők.

Mindkét hazai tanúsító szervezet megalkotta a saját alap-feltételrendszerét, de az egyszerűbb áttekinthetőség kedvéért, most csak a tanúsítások döntő többségét végző Biokontroll Hungária Nonprofit KFT követelményeit vesszük szemügyre.

A **Biokontroll Hungária Nonprofit KFT** az **egységes értelmezés céljából**, segítő szándékkal kiadta **Alap-feltételrendszerét**, amely bemutatja, hogy a Biokontroll hogyan értelmezi a hatályos EU-s és hazai rendeleteket, tartalmazza az ellenőrző szervezet hatáskörébe adott szabályozásokat, és tájékoztat elvárásairól. Az Alap-feltételrendszert időnként aktualizálják, de a menet közben adódó jogszabályi változásokat természetesen nyomon kell követnie mindenkinek. Az ilyen változásokra felhívja a biogazdák figyelmét honlapján, és a Biokultúra újság Hivatalos közlemények rovatában a Biokontroll.

1. Az Alap-feltételrendszer alkalmazási területei

1. Ökológiai termékek, amelyek csak ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból származnak, és a hatálya alá tartoznak:

- a Tanács 834/2007/EK rendeletnek,
 - a Bizottság 889/2008/EK rendeletnek, és a hozzájuk kapcsolódó
 - EU-s és
- } EU bio
} rendeletek

- hazai rendeleteknek (Vidékfejlesztési Miniszter 34/2013.(V.14.)):

- a). élő vagy feldolgozatlan mezőgazdasági termékek, beleértve a vadaskerti vadtartás, halastavi haltartás, nyúltartás és fűrtartás termékeit is,
 - b). élelmiszerként hasznosuló feldolgozott mezőgazdasági termékek, beleértve a bort is,
 - c). takarmányok,
 - d). vetőmagok és vegetatív szaporítóanyagok,
 - e). élelmiszer- és takarmányélesztők.
2. A vadon élő állatok halászatából és vadászatából származó termékek nem jelölhetők ökológiai terméként.
 3. A Tanács 834/2007/EK Rendelete 1) a) pontja szerint előállított anyagokat tartalmazó ökológiai kozmetikumok.
 4. Akik a Biokontroll tanúsítványát megkapják, ökológiai termékeiken, árukísérő bizonylataikon kötelesek ezt a tényt jelezni, és külön szerződésben meghatározott termék kategóriákban jogosultak a Magyar Biokultúra Szövetség és/vagy a Biokontroll (1. és 2. kép) védjegyét használni.

1. kép. A Magyar Biokultúra Szövetség lajstromozott védjegye
Forrás: www.biokultura.org

2. kép. A Biokontroll Hungária Nonprofit KFT lajstromozott védjegye
Forrás: www.biokontroll.hu

5. A tömegétkeztetésre vonatkozó előírások és a biokozmetikumok előállítási szabályai a Biokontroll H. N.P. KFT saját előírásai, amelyek az EU-ban alkalmazottakkal összhangban van.
6. Az ökológiai termék-előállítás bármely szakaszára az Alap-feltételrendszer előírásai mellett az adott termékre, termelési folyamatra érvényes egyéb EU-s és hazai rendelkezések (nem ökológiai szabályok) – pl. élelmiszertörvény, növényvédelmi jogszabályok, vetőmag törvény stb. – is maradéktalanul érvényesek.

2. Fogalom meghatározás

Az Alap-feltételrendszerben ez a fejezet az ökológiai gazdálkodáshoz szorosan kapcsolódó **fogalmakat definiálja** - melyek természetesen az EU és/vagy a magyar jogrendben pontosan szabályozottak -, így a feltételrendszer könnyebb áttekintését segíti. */Korábban már áttekintettük a legfontosabbakat!/*

3. Az ökológiai gazdálkodásból származó termékek jelölésének előírásai

3.1. Általános előírásként fel kell tüntetni az ökológiai gazdálkodásból származó termékeken és kísérő okmányokon:

- az **„ökológiai gazdálkodás”** kifejezést, de használhatók a **szinonimái** is („organikus”, „biológiai”, „bio”, „öko”)
- a más - nem ökológiai gazdálkodásból származó termékekre is vonatkozó -, jogszabályokban előírtakat (élelmiszerjog, számviteli jog,...),
- **csak azok** a termékek láthatók el **„ökológiai” jelöléssel** és az „Ellenőrizte: HU ÖKO-01 (Biokontroll)” jelzéssel, amelyeket az EU bio rendeletek előírásai szerint állítottak elő, dolgoztak fel, importáltak és forgalmaztak, és **minősítő tanúsítvánnyal rendelkeznek**, */természetesen a másik tanúsító szervezetre is érvényes, hogy a saját kódszámát használhatják az ügyfelei/*
- a jelölésben szerepelnie kell **feltűnő helyen, letörölhetetlen** módszerrel ráírva az utolsó műveletet **tanúsító szervezet kódjának és nevének**,

- a **jelölésből** ki kell derülni, hogy **mely minősítési rendszer** szerinti minősítésben részesült a termék,
- 2010. július 1-ét követően az EU közösségi „bio” logó (3. kép) használata az előrecsomagolt élelmiszereken kötelező, egyéb termékeken lehetőség különböző megszorítások figyelembe vételével. A közösségi logó használata esetén a mezőgazdasági nyersanyagok termesztési vagy tenyésztési helyét (származását) is meg kell jelölni a logóval azonos mezőben az alábbi formák egyikével:
 - a.) „EU-mezőgazdaság”, amikor a nyersanyag az EU-ból származik,
 - b.) „nem EU-mezőgazdaság”, amikor a nyersanyag nem az EU-ból származik,
 - c.) „EU-/nem EU-mezőgazdasági”, amikor a mezőgazdasági nyersanyagok a Közösségből és részben az EU-n kívülről származnak.

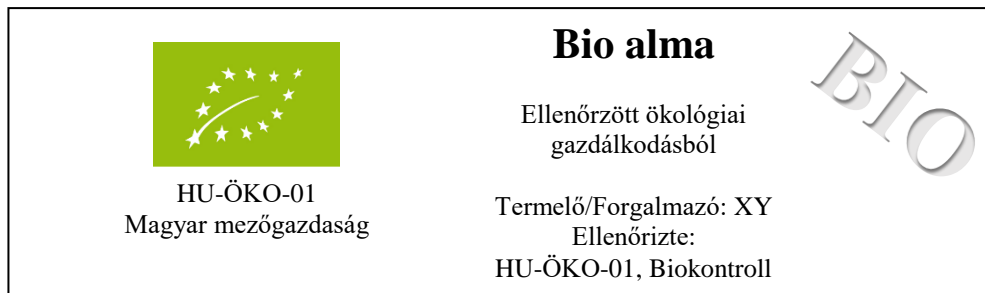
3. kép. EU közösségi „bio” logó

Forrás: http://ec.europa.eu/agriculture/organic/eu-policy/logo_hu

Ha a termék valamennyi mezőgazdasági összetevője Magyarországról származik, akkor a fent említett „EU” vagy „nem EU” megjelölés helyettesíthető vagy kiegészíthető a Magyarország nevével.

- A termékek **reklámjának**, minden megjelenítésének a jelöléssel **összhangban** kell lennie.
- Az olyan termékek, amelyek előállításánál bármilyen módon felhasználtak **GMO-kat, GMO származékokat, ionizáló sugárzást** vagy **nanotechnológiát**, **nem viselhetik** a Biokontroll Hungária Nonprofit KFT vagy a MBSZ **védjegyét**.

3.2. Az élő vagy feldolgozatlan mezőgazdasági termékek jelölése (4. kép)

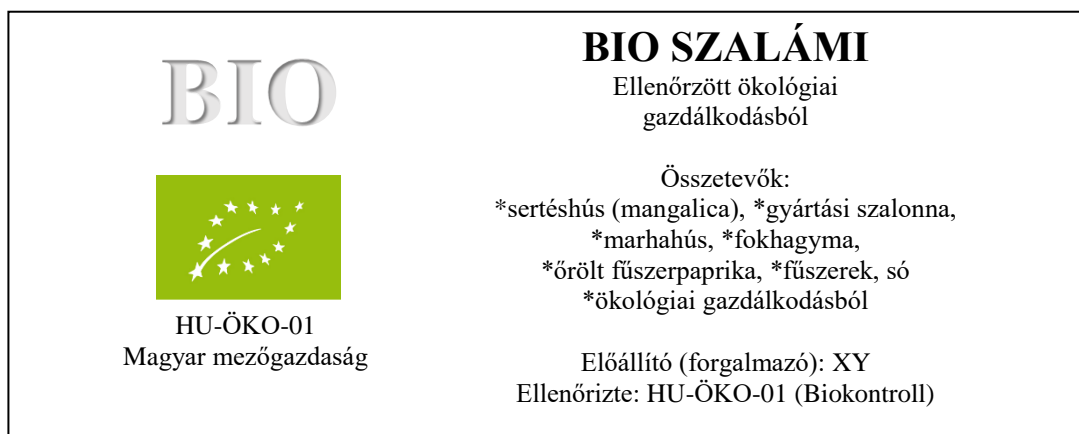

4. kép. Élő vagy feldolgozatlan mg-i termék jelölése (példa)
Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

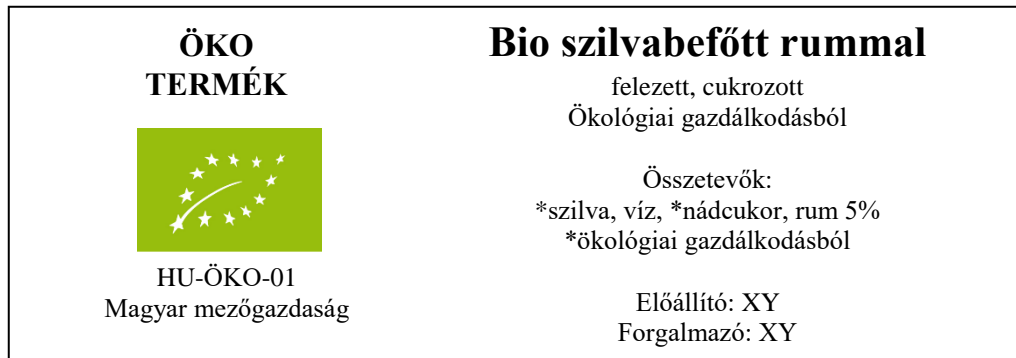
3.3. Feldolgozott ökológiai élelmiszerek jelölése

- *Ökológiai élelmiszer*: a mezőgazdasági összetevőkből az ökológiai összetevők aránya 95-100%. A legfeljebb 5%-nyi összetevő szerepel az engedélyező pozitív listán, vagy alkalmazását a hatóság ideiglenesen engedélyezte. (5. és 6. kép)

(! A címkék csak az öko-termékek többlet-jelölési kötelezettségeire térnek ki, nem tartalmazzák az általános, speciális vagy szakágazati előírásokat!)

5. kép. A feldolgozott bio élelmiszerek jelölése, amelyeknek mezőgazdasági alkotói 100%-ban ökológiai gazdálkodásból származnak (példa)
Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

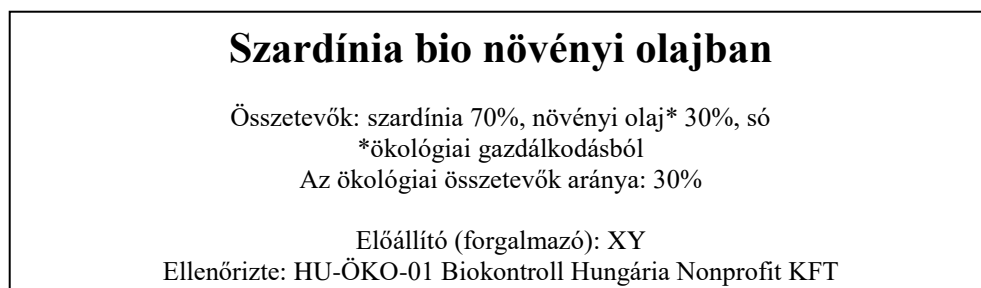

6. kép. A feldolgozott bio élelmiszerek jelölése, amelyek mezőgazdasági alkotóinak legalább 95%-a biotermék (példa)
Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

3.4. Halászatból és/vagy vadászatból és ökológiai gazdálkodásból származó

összetevőket tartalmazó élelmiszerek jelölése: nevében az öko jelölés (az egyéb összetevők jelölésével összefüggésben) akkor szerepelhet, ha minden további mezőgazdasági összetevőjük ökológiai, és egyebekben megfelelnek az ökoélelmiszerekre vonatkozó előírásoknak (7. kép).

A jelölés a Biokontroll Hungária Nonprofit KFT és a Magyar Biokultúra Szövetség logóját nem tartalmazhatja!

7.kép. A halászatból származó és ökológiai összetevőket tartalmazó élelmiszerek jelölése (példa)
Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

3.5. Feldolgozott, nem ökológiai élelmiszerek jelölési, amelyek ökológiai összetevőt

tartalmaznak: csak az összetevők felsorolásánál jelölhetők az ökológiaiak, de csak akkor, ha előállításuk egyebekben megfelel az ökológiai élelmiszerekre vonatkozó előírásoknak (pl. GMO-mentesek, adalék- és segédanyagaik megfelelőek stb.) 8. kép.

SZALÁMI

Összetevők:

sertéshús, gyártási szalonna, marhahús*, vöröshagyma*, fokhagyma*, örölt fűszerpaprika*,
fűszerek, só

*ökológiai gazdálkodásból

Előállító (forgalmazó): XY

Ellenőrizte: HU-ÖKO-01, Biokontroll

8. kép. Az ökológiai összetevőket tartalmazó, de nem ökológiai élelmiszerek jelölése (példa)

Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

3.6. Feldolgozott ökológiai takarmányok jelölése: a teljes szárazanyag tartalomra vetítve legalább 95%-a ökológiai összetevőkből származik. (9. kép)

HU-ÖKO-01
Magyar mezőgazdaság

Bio hízsertés takarmánykeverék

Ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból
Ellenőrizte: HU-ÖKO-01
(Biokontroll Hungária Nonprofit KFT)
Előállító neve, címe: XY, Sehofalva
Forgalmazza: XY ZRt.

BIOKONTROLL
HUNGÁRIA KFT.
HU-ÖKO-01

A termék összes szárazanyag tartalmának 96,6%-a (kukorica, búza, árpa, napraforgódara) ökológiai gazdálkodásból származik, 3,4%-a egyéb takarmány-alapanyag. A mezőgazdasági eredetű szárazanyag tartalom: 96,6%.

9. kép. A feldolgozott ökológiai takarmány jelölése (példa)

Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

3.7. Ökológiai állattartásban felhasználható feldolgozott, nem ökológiai takarmányok jelölése: az ökológiai és átállási alkotók szárazanyag aránya jelölt, az egyéb összetevők pedig alkalmazhatók az ökológiai állattartásban. Az alkalmazható jelölési szöveg: „ökológiai termelésben használható a 834/2007/EK Rendeletnek és a 889/2008/EK Rendeletnek megfelelően” (10. kép). (! *Biologók nem használhatók!*)

Árutojő takarmánykeverék

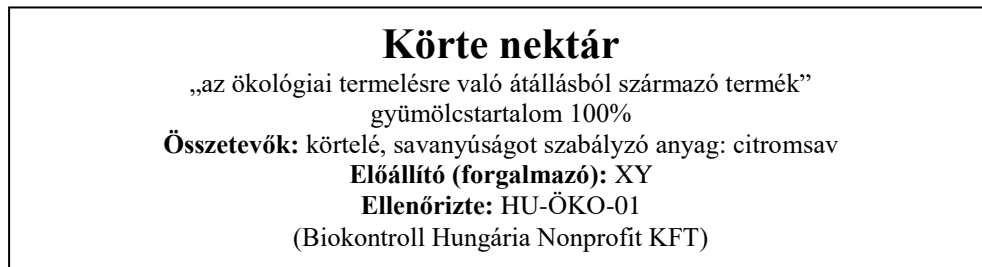
„ökológiai termelésben használható a 834/2007/EK Rendeletnek és a 889/2008/EK
rendeletnek megfelelően”
Ellenőrizte: HU-ÖKO-01 (Biokontroll Hungária Nonprofit KFT)
Előállító neve: XY,
Előállítás helye: Sehofalva

A termék összes szárazanyag tartalmának 40%-a (kukorica, búza, árpa, napraforgódara)
ökológiai gazdálkodásból, 10%-a (szója) átállásból származik.
50%-a egyéb takarmány alapanyag.
A mezőgazdasági eredetű szárazanyag tartalom: 55%.

10. kép. Az ökológiai állattartásban felhasználható feldolgozott, nem ökológiai takarmány jelölése (példa)

Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

3.8. **Átállási termék:** egyetlen olyan mezőgazdasági eredetű, növényi összetevőből álló termék, amelynél a betakarításig az átállásból legalább egy év letelt. Az alkalmazható jelölési szöveg: „az ökológiai termelésre való átállásból származó termék” (11. kép).

11. kép. Az átállási termék jelölése (példa)
Forrás: BHN KFT Alap-feltételrendszer (2020)

4. Az ökológiai gazdálkodás (mezőgazdaság) általános előírásai

„Összefoglalás a mezőgazdaság alapkövetelményeiről:

- az ökológiai mezőgazdaságban előállított termékekkel szemben alapkövetelmény, hogy a rájuk vonatkozó EU bio rendeletek és ezen Alap-feltételrendszer **előírásai szerint** állítsák elő, ennek része a
- **GMO mentesség** és alapesetként,
- hogy ökológiai gazdálkodásból származó mezőgazdasági és/vagy a **pozitív listák** valamelyikén szereplő anyagot alkalmazzanak.
- Az ökológiai **szaporítóanyagokat** ugyanígy kell előállítani, azzal a különbséggel, hogy itt szokványos alapanyagokból indulhat a termesztés.
- Egy gazdaságon belül jól **elkülönítetten lehet bio és szokványos** egység is, de az állattartásban nem lehet azonos a faj (leszámítva a halakat), növénytermesztésben pedig legyen könnyen megkülönböztethető a fajta.
- A biogazdaságban, illetve egységben **tilos nem alkalmazható anyagokat, eszközöket tárolni.**
- Fontos minden eljárás, anyag és árumozgás hiteles **dokumentálása.**”

5. Az ökológiai növénytermesztés és növénygyűjtés előírásai

„Összefoglalás a növénytermesztésről és –gyűjtésről:

- a bio növénytermesztésnek a **talajt gazdagítónak** kell lennie.
 - a.) Ennek részeként a szántóföldön **többéves pillangósokat**, pillangós- és más zöldtrágyanövényeket tartalmazó **vetésforgót** kell kialakítani,
 - b.) fel kell használni a biogazdaságban képződött **trágyát**, ennek hiányában nem iparszerű állattartásból származó trágya is alkalmazható.
- Az istállótrágyával kijuttatott N összes mennyisége nem haladhatja meg a **170 kg N/ha/év** mennyiséget a teljes mezőgazdasági területre vetítve.
- A gazdaságban képződött növénytermesztési és állattenyésztési **melléktermékek** is felhasználandók.
- A GM szervezeteket nem tartalmazó **mikrobiológiai** trágyázó szerek felhasználhatók.
- A növényvédelemben a **megelőzés** a meghatározó, ebben a **hasznos szervezetek** kímélete és támogatása, **ellenálló** (nem GM) **fajták** alkalmazása kiemelt fontosságú.
- Csak az EU bio rendeletek **pozitív listáin** felsorolt anyagok használhatók tápanyagpótlásra és növényvédő szerként.
- Alapesetben a **szaporítóanyagoknak** biogazdaságból kell származniuk.
- Az ökológiai szaporítóanyagokat ugyanúgy kell előállítani, mint az egyéb növényi termékeket, azzal a különbséggel, hogy szokványos alapanyagokból indulhat a termesztés, és az egy éves növényeknél egy generáción, évelőknél két vegetáción keresztül kell biztosítani az ökológiai termesztés feltételeit.
- A talajok és a növények kezelésére a **biodinamikus preparátumok** felhasználhatók.
- A biogazdálkodást **2-3 éves átállási** szakasz választja el a szokványostól, amely alatt az előírásokat már maradéktalanul be kell tartani.
- A legalább három éve tiltott anyaggal nem kezelt területekről **kíméletesen gyűjtött növények** bioterméknek tekinthetők.”

6. Az ökológiai gombatermesztés előírásai

„Összefoglaló a gombatermesztésről:

- A gombatermesztésben a főként **bio trágyából**, növényi biotermékekből és melléktermékekből, valamint
- **vegyszerrel nem kezelt fából** készült komposzton nevelt,
- legfeljebb a bio növénytermesztésben engedélyezett **ásványi anyagokkal** és növényvédő szerekkel kezelt gomba lehet biotermék.”

7. Az ökológiai állattartás előírásai

Az Alap-feltételrendszer 7. fejezete a szarvasmarhafélék (ide értve a bivaly- és bölényfajokat is), a lófélék, a sertés, a juh, a kecske- és baromfifélék (tojótyúk, broiler csirke, gyöngytyúk, kacska, pulyka, liba), halastavi haltartás, vadaskerti vadtartás, nyúltartás, valamint a méhek ökológiai tartására fogalmazza meg a részletes előírásokat.

Bővebben később tárgyaljuk a témát.

8. Feldolgozott ökológiai takarmányok előállításának előírásai

„Összefoglaló a takarmány feldolgozásáról:

- A bio állattartásba kerülő takarmányokat készítésük, tárolásuk során **térben vagy időben el kell különíteni a szokványostól.**
- A biogazdálkodás céljára készülő feldolgozott takarmányok csak olyan **összetevőkből** állhatnak, amelyek felhasználása **engedélyezett** az ökológiai állattartásban.
- Ionizáló sugárzás, génmódosított élőlények és származékaik, valamint tartósítószer, ízfokozó, szintetikus színezékek, állományjavítók stb. és bármelyikük közreműködésével készült **összetevők, segédanyagok** stb. alkalmazása tilos!”

9. Az ökológiai élelmiszerek előállításának előírásai

„Összefoglaló az élelmiszer feldolgozásról:

- A bio élelmiszereket készítésük, tárolásuk során térben vagy időben el kell különíteni a szokványostól.
- A bio élelmiszerek ökológiai összetevőkből állnak, azonban piaci hiány esetén a mezőgazdasági összetevők legfeljebb 5%-a lehet szokványos, feltéve, hogy szerepel az EU biorendeletek erről szóló pozitív listáján, vagy ideiglenes hatósági engedély van rá.
- Az élelmiszeriparban általánosan alkalmazható mikroorganizmusok, enzimek, természetes ízesítők, ivóvíz, só alkalmazható, és csak külön jogszabály előírására (pl. bébiétel) adhatók a bio élelmiszerekhez ásványi anyagok, vitaminok, aminosavak és egyéb mikrotápanyagok.
- Azok az adalék- és segédanyagok használhatók, amelyek szerepelnek az EU bio rendeletek róluk szóló pozitív listáin.
- Ionizáló sugárzás, génmódosított élőlények és származékaik, valamint tartósítószeres, ízfokozók, szintetikus színezékek, állományjavítók stb. és bármelyikük közreműködésével készült összetevők, segédanyagok stb. alkalmazása tilos!”

10. Az ökológiai élesztő előállításának és felhasználásának általános kérdései

A bio élesztő előállításához kizárólag ökológiai módon előállított táptalaj használható. Egyéb termékek és anyagok csak akkor alkalmazhatók, amelyek szerepelnek az ide vonatkozó pozitív listán. Felhasználható továbbá az élelmiszer feldolgozásban használható ivóvíz és só.

Ökológiai élelmiszerben vagy takarmányban nem lehet egyszerre ökológiai és nem ökológiai élesztő.

Abban az esetben, ha ökológiai élesztőkivonat vagy autolizátum nem szerezhető be, az ökológiai élesztő előállítása során megengedett legfeljebb 5% (a szárazanyag

tartalom százalékában) nem ökológiai élesztőkivonat vagy autolizátum. Ezt az engedélyt legkésőbb 2013. december 31-éig felülvizsgálják.

11. Az ökológiai kozmetikai termékek előállításának előírásai

A Biokontroll Hungária Nonprofit KFT saját előírásai, az Alap-feltételrendszer részletesen nem tartalmazza. A programra jelentkezőknek kiküldik.

12. Az ökológiai termékek mozgatásának, szállításának, raktározásának és ezek bizonylatolásának előírásai

A gazdasági szereplő csak akkor gyűjthet be ökológiai és szokványos termékeket egy időben, ha azokat a **felcserélődés veszélye nélkül** el tudja különíteni. A gyűjtésre vonatkozó adatokat (gyűjtés napja, óra, termékmozgató útvonala) **dokumentálni** kell, csakúgy, mint a termék átvételének időpontját. A belső mozgásokat ugyancsak bizonylatolni szükséges.

Az ökológiai termékeket más termelőegységbe csak olyan **csomagolásban** (ez lehet konténer vagy szállítójármű is) lehet átszállítani, amely kizárja, hogy a szállítmány tartalmát a lezárás megváltoztatása, vagy rongálása nélkül ki lehessen cserélni.

A szállított termékeket – az általános (nem bio) jelölési előírásokon túl, vagy azok mellett a járművel szállításhoz egyértelműen hozzákapcsolható, a bio jelölési előírásoknak megfelelő paraméterekkel ellátott, **árúkiadó bizonylatokkal** kell ellátni.

A takarmányok más helyre (raktár, magtár, depó, siló...) történő szállításkor a bioszállítmányt a szokványostól hatékonyan, **fizikai eszközökkel el kell választani**. A szokványos termékek szállítására használt járműveket, konténereket, tartályokat csak akkor szabad ökotermékek szállítására használni, ha azok úgy kitisztíthatók, hogy nem merül fel a keveredés kockázata, és minden esetben dokumentációt kell vezetni a szállításról. A kész ökológiai takarmány szállításának fizikailag el kell különülnie a szokványostól. A szállítás megkezdésekor a termékek mennyiségét és szállítási fordulónként minden egyes szállított mennyiséget fel kell jegyezni.

Az ökológiai termék átvételekor ellenőrizni kell a csomagolás lezártóságát, az előírt jelölések meglétét, és a címkén és a kísérő okmányokon szereplő információkat össze kell hasonlítani.

A biotermékek tárolása során a tároló felületeket úgy kell kialakítani, hogy a termék egyértelműen azonosítható legyen, más anyaggal, termékkel ne keveredhessen. A „tisztán” biogazdaságban nem szabad a bioban nem engedélyezett anyagokat tárolni. **Allopátiás gyógyszereket** és antibiotikumokat csak akkor, és jól elzárva lehet tartani, ha azt **állatorvos írta fel**.

Abban az esetben, ha a gazdaság szokványos termékeket is előállít, a tárolás során ügyelni kell arra, hogy **felcserélés, keveredés veszélyétől mentes** módon tárolja a biotermékeket, amelyeknek ügyelni kell az egyértelmű beazonosíthatóságára.

A biotermékek csomagolása nem szennyezheti sem a környezetet, sem a terméket. Ökológiai termékek nem csomagolhatók olyan újra hasznosított zsákba vagy tartályba, amelyek az ökológiai termék vagy összetevő ökológiai jellegét veszélyeztető anyagokkal érintkezhetnek.

Dr. Roszík Péter a Biokontroll
Hungária Nonprofit KFT ügyvezetője
a [szabályrendszerről beszél...](#)

Válaszoljuk meg!

1. *Mi az alapvető különbség az ökológiai termék, és az ökológiai gazdálkodásban felhasználható, nem ökológiai termék jelölése között?*
2. *Melyek az ökológiai gazdálkodás általános előírásai?*
3. *Mely témaköröket tárgyalja szabályozottként a Biokontroll Hungária Nonprofit KFT Alap-feltételrendszere?*

Gondolkodjunk el rajta.... és írjuk le!

- ✓ *Gyűjtsön össze a mindennapi élet során látókörébe kerülő ökológiai termékek jelöléséből 10 példát, elemezze, hogy mely szabályoknak megfelelően készítették azokat!*

Kötelező irodalom:

- ♣ Seléndy Sz. szerk. (2013): Gyakorlati biogazdálkodás 1. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- ♣ Seléndy Sz. szerk. (2005): Ökogazdák kézikönyve. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- ♣ Süli-Zakar T.-Jakab P. (2016): Környezetkímélő és fenntartható gazdálkodás. SZTE MGK, Hódmezővásárhely
- ♣ Radics L. szerk. (2001): Ökológiai gazdálkodás, Dinasztia Kiadó, Budapest

Ajánlott irodalom:

- ♣ Nagy J. (2009): Ökológiai gazdálkodás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- ♣ Roszík P. (2018): Az ökológiai gazdálkodás alap-feltételrendszere. Biokontroll Hungária Nonprofit Kft., Budapest